

(559—556). Nerglisar figuruje také na str. 71 a ve jmenném rejstříku je na str. 306 vedle něho uveden i Nergal-šar-usur.

V historickém přehledu nechybí ani nahlédnutí do staroperského období (str. 64—69), v němž se nám jako záblesk z dálky objeví i řecký svět, na str. 69 částečně s nepřesnými údaji. Kdežto rok 330 př. n. l. jako začátek vlády Alexandra Velikého — správně má být 336 — se do knihy dostal zřejmě nedopatřením, je již znění poznámky 29, podle níž se uzavřením tzv. Kalliova míru vzdal Artaxerxes I. západní části Malé Asie až k řece Halys, vážným historickým omylem.

Těžiště Klímovy práce spočívá v analýze asyrské právní tvorby, od zlomkovitě dochovaných právních norem ve staroasyrské kupecké osadě Kaniši (str. 76—80) přes středoasyrské zákony (str. 80—114) k různým předpisům a pravidlům novoasyrským (str. 114—122), a ve filologicky přesném překladu příslušných zákonů i jiných právních aktů (str. 141—187). Obdobně je tomu s dochovaným fragmentem z novobabylónských zákonů. Nejdříve (str. 128—137) je kromě bibliografických údajů podána charakteristika dochování a právní stránky fragmentu a dále pak uveden jeho překlad (str. 188—190). Velmi poučné jsou také ukázky ze smluvní a hospodářské praxe (str. 191—219), obsahující osovoovací zápisy, zásnubní, manželské, kupní a zápujční smlouvy, dlužní úpisy i trestně právní případy. Překlad všech dokladů je pořízen s úzkostlivou snahou o přesné vyjádření formálních i obsahových nuancí originálu, aniž cokoli ztrácí na srozumitelnosti.

Hlavním badatelským výtěžkem Klímovy práce pro poznání starověkého mezopotamského vývoje je kapitola o asyrské a novobabylónské společnosti v právních a hospodářských vztazích (str. 220—254). Povisuje se v ní postavení panovníka (str. 220—227), dvorského personálu a říšského úřednictva (str. 227—235) i úloha, jakou měly v asyrské a novobabylónské říši chrámy a kněžstvo (str. 236—241). Patříčná pozornost je věnována třídílnému uspořádání asyrské a novobabylónské společnosti (str. 242—254). Seznamujeme se zde s různými vrstvami obyvatelstva i s postavením otroků, kteří sice tehdy představovali jen doplňující složku pracovních sil (str. 248), ale legislativa se na ně často zaměřovala.

V závěru (str. 255—259) se J. Klíma zamýšlí nad úrovní dochovaných středoasyrských zákonů a konstatuje, že jejich srovnání s Chammurapího zákoníkem vyznívá v mnoha směrech v jejich neospěch (str. 256). Rovněž fragment novobabylónských zákonů má mnoho nedostatků, zůsobených namnoze tím, že nešlo o celý zákoník, nýbrž jen o výběr z jedné jeho části, který provedl pisář s cílem asi školně didaktickým, podle předlohy patrně rovněž neúplné (str. 257).

Vůbec neudivuje upozornění na stylistickou neobratnost staroasyrských statutů obchodní osady kanišské (tamtéž), které ovšem mají pro českého čtenáře ten půvab, že se o jejich obívení u dnešního Kultepe, sz. od tureckého města Kayseri zasloužil roku 1925 Bedřich Hrozný. J. Klíma tento fakt věcně připomíná (str. 25) a k B. Hroznému se také vděčně hlásí (str. 255). A poněvadž mu připsal již své *Nejstarší zákony lidstva*, věnoval novou knihu památce profesora římského práva O. Sommera, který mu — jak píše (str. 4) — ukázal cestu ke klínopisným právům.

Nová Klímova kniha je po mnoha stránkách poučná, důkladně vybavená chronologickými i metrologickými přehledy (str. 260—277), obsáhlým soupisem literatury (str. 281—294), německým resumé (str. 295—299) a informativně cennými rejstříky (str. 300—331), a obsahuje také 16 stran vhodně vybraných ilustrací, většinou barevných. Jde tedy o dílo, které ve službách historie i dějin práva důstojně reprezentuje naši orientalistiku a které nepochybně získá nemálo čtenářů i mezi četnými zájemci o starověk.

Josef Češka

Gerold Walser, *Hellas und Iran — Studien zu den griechisch-persischen Beziehungen vor Alexander*. Erträge der Forschung, Band 209. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1984. Stran XI + 141.

Dějiny řecko-perských válek patří k nejznámějším úsekům antických dějin. Jejich vědecké zpracování se ovšem podstatně liší od vžitě zjednodušené a silně idealizované představy, opřené o patrioticky zabarvený Hérodotův výklad. Jeho dlouhodobá kri-

tická revize a všestranné promyšlené interpretace, snažící se postihnout pokud možno nejširší souvislosti, zabývají události, které se odehrály před půl třetím tisíciletím jejich značně romantického náteru. Řecko-perské vztahy v VI.—IV. století př. n. l. se zpravidla chápou jako výraz nepřátelského napětí, podmíněného perskou rozpínavostí, přičemž se sympatie jednoznačně přiklánějí na řeckou stranu. Kořeny tohoto pohledu spočívají v charakteru dochovaných řeckých pramenů, které pochopitelně strani Řekům — a zvláště pak Athénanům —, kdežto perský hlas se v dějinné konfrontaci nemohl prosadit prostě z toho důvodu, že neexistuje žádná perská historiografie. Přesto lze podle četných přímých i nepřímých zmínek v řeckých pramenech rekonstruovat perské stanovisko. Využití této možnosti vrhá na mnohé události nové světlo a umožňuje poznat mnohem větší složitost řecko-perských vztahů, než vyplývá z antickeho helénsko-barbarského schématu, v němž je vše neřecké hodnoceno jako mravně hrubé, kulturně zaostalé a civilizačně méněcenné.

G. Walser, profesor univerzity v Bernu, činný v poválečných letech nějakou dobu v UNESCO a ve starověké historii odborně tihnoucí k řešení problematiky mezinárodních vztahů, se ve svém díle *Hellas und Iran* zabývá mnoha otázkami, které lze při řešení výše naznačené problematiky pokládat za klíčové. Vychází z novodobých vědeckých výsledků, ale nespokojuje se jejich pouhou konfrontací, nāopak vyvozuje z nich v každé kapitole dílčí i syntetizující závěry. Patrné je to již ve výkladu o utváření pojmu „barbaři“ (str. 1—8). Tak Řekové původně označovali cizince, jejichž jazyku nerozuměli, ale posléze dali tomuto termínu obsah politický i eticky pejorativní. Tento významový posun vysvětluje Walser s poukazem na rozpornost Hérodotoových názorů, v nichž lze snadno rozpoznat starší liberální vrstvu, uznávající klady Skythů, Egyptanů i Peršanů, od vrstvy mladší, ovlivněné již šovinistickým stanoviskem periklovské společnosti v Athénách (str. 7n.). Nadřazenému řeckému hledisku přikládá ovšem Walser právem pouze rétorický nebo literární význam (str. 8), neboť v praktické zahraniční politice se Athénané musili řídit jinými zásadami.

Vztahy mezi maloasijskými Řeky a Lýdy vycházely především z hospodářských zájmů a iónská šlechta měla těsné konexe s lýdským královským dvorem. Občasné konflikty vznikaly nikoli z národnostních, nýbrž z třídních rozporů, a to konkrétně mezi aristokracií, podporovanou lýdským králem, a městským děmem (str. 9n.). Jinak není třeba nic opravovat na tradiční představě, že poslední lýdští králové štědře podporovali řecké svatyně (str. 10n.).

Po rozboru problematiky týkající se perského podmanění západního maloasijského pobřeží (str. 12—15) se Walser obrací k řecké tyranidě (str. 16—19), kterou Peršané v řeckých městech nezřídili, ale jako forma řecké městské samosprávy jim nejlépe vyhovovala. Nelze také předpokládat apriorní řeckou předpojatost proti možnosti sloužit perskému králi (str. 20—26). Rovněž uznávat jakousi nacionální averzi Řeků vůči barbarským ženám znamená pouze dát za pravdu pochybeným modernistickým hypotézám z XIX. století (str. 25).

Ostatné ani iónské povstání (str. 27—35) nevypuklo z odporu k cizí nadvládě. Příčinou tu byly vnitřní politické boje v městech, hospodářská diskriminace, vzniklá začleněním Foinikie a Egypta do perského obchodu, a nemalou úlohu měla také řecká nenávisť k tyranům, kteří se opírali o Persii. Takto se také vysvětluje athénská pomoc iónskému povstání i její aktivita při útoku proti Sardám (str. 30), neboť právě tam tehdy hledal vypuzený Hippias podporu pro svůj plán, vrátit se jako vládce zpět do Attiky. Jak velké škody způsobili maloasijským Řekům Peršané při potlačování povstání, nelze odhadnout, ale nové zdanění řeckých měst sotva převýšilo jejich dřívější platební povinnosti (str. 33). Rozbořením města i deportací obyvatelstva byl nejvíce postižen Milétoš, ale vzhledem ke značnému podílu Iónů na Xerxově výpravě roku 480 př. n. l. se nedá předpokládat delší ochromení iónského hospodářského života (tamtéž). Iónské povstání narušilo ovšem perské spojení s Thrákií, a proto měla Mardoniova válečná expedice roku 492 př. n. l. za úkol nikoli podmanit si balkánské Řecko, nýbrž pouze znovu pacifikovat thráckou satrapii (str. 34n.).

Stručná kapitola o perské výpravě proti Euboji a Attice roku 490 př. n. l. (str. 36—39) se zaměřuje jednak na tehdejší perské cíle, jednak na vysvětlení Miltiádova útoku na Paros; podle Walsera (str. 39) v něm nešlo o nic jiného než o dobovačnou akci aristokratickotyranského stylu.

Ani mohutnému Xerxovu válečnému tažení není v knize věnováno mnoho místa (str. 40—48) a nadto se pozornost prakticky vůbec neobrací ke strategickým otázkám a k taktickému vedení boje. Autor spíše poukazuje na to, v čem Hérodotos přecnil

athénské zásluhy, Thúkýdidem částečně korigované, právem nevěří plánované koordinaci Xerxova tažení do Řecka s kartaginským válečným podnikem na Sicílii (str. 43n.), zamýšlí se nad Xerxovými záměry, vypočítává, kdo všechno jim v Řecku — ať aktivně, nebo pasivně — napomáhal (str. 46n.), a dospívá k závěru (str. 48), že i mezi spojenci, kteří se rozhodli klást Peršanům odpor, převládaly partikulární zájmy.

Řecké prameny vytýkají Peršanům ničení chrámů a Xerxés v nich vystupuje jako bezbožník. Walser uvádí tuto zkrácenou představu na pravou míru (str. 49—52), všímá si interpretací staroperského nápisu zvaného Daiva (str. 50) a souhlasí s výkladem, že Peršané při trestání odbojníků ničili i jejich svatyně, kdežto jinak perští králové prokazovali místním kultům úctu (str. 51). Ostatně ani Řekové se ve vztahu k cizím chrámům a jejich majetku nijak od Peršanů, Římanů nebo středověkých křižáků neodlišovali (str. 52).

Po úspěšném odrazení Xerxova útoku na Řecko, přešla mnohá — ale nikoli všechna! (str. 57n.) — íónská města k délsko-athénskému námořnímu spolku. Některá města byla ovšem ke členství ve spolku přinucena vojenskou silou (str. 55), což Athénané oficiálně prohlašovali za realizaci svého osvobozovacího programu (str. 57). Spolku odváděný *foros* se pak stal jakýmsi poplatkem za bezpečnou plavbu obchodních lodí Egejským mořem (str. 59). Jak perská vláda ze svého hlediska posuzovala státoprávní postavení maloasijských měst v athénském spolku, není známo a rovněž klauzule o autonomii těchto měst ve smlouvě uzavřené v rámci Kalliova míru připošti různé výklady, neboť v persopolském reliéfním zpodobnění říšských národů figurují Yauna (= Íónové) za Artaxerxa I. dále jako perští poddaní (str. 61).

Známe jsou perské zásahy do peloponnéské války (str. 63—72), ale jejich motivace i praktická realizace vyvolávají již vědeckou diskusi. Walser poukazuje zejména na některé aspekty spartské diplomacie, třebaže ani Athénané v jeho podání nevystupují jako zásadní nepřátelé perského krále, jakkoli jeho maloasijsí satrapové poskytovali íónským městům, která se odhodlala od Athén odpadnout, účinnou pomoc.

Vztah mezi Řeckem a Peršany nebyl nikdy jednostrannou záležitostí, což Walser demonstruje v nejrozsáhlejší 12. kapitole své knihy (str. 73—100), obsahující prosopografickou problematiku. Z významných historických postav V.—IV. století př. n. l. jsou zde zastoupeni Pausanias (str. 73—76), Alkibiadés (str. 76—78), Agésiláos (str. 78—81), Kónón (str. 81—83), Tissafernés (str. 84—90), Kýros Mladší (str. 91—97) a Artaxerxés II. (str. 97—100). V řeckých prosopografických pramenech je však mnoho idealizovaných a místy i pseudohistorických prvků. K tomuto zkrácení značně přispěl jinak o Persii dobře informovaný Xenofón, jehož obraz Persie je problémově podán v samostatné kapitole (str. 101—114).

Závěrečná část knihy se týká panhelénské propagandy (str. 115—122), jejímž hlavním mluvčím byl rétor Isokratés. Mezi jeho *Panegyrikem* z roku 380 a *Filippem* z roku 346 př. n. l. uplynulo přes třicet let, a ačkoli propagační argumenty — vnitřní slabost Persie, méněcennost barbarů a předpokládaný hospodářský zisk pro Řecko — zůstávaly v podstatě stejné, změnil se výrazně poměr v samém Řecku. Zhroutila se spartská nadvláda, trvale se neuplatnila ani thébská hegemonie, a tak Isokratés upřel posléze své naděje na makedonského krále Filipa II. a ve svém zdůvodnění nutnosti jednotného útoku Řeků na Persii zdůraznil proti dřívějšímu více sociální motiv, neboť podmanění Persie prý může v Řecku odstranit bídu (str. 121).

Po obsahovém srovnání výše uvedených Isokratových řečí uzavírá Walser své studie k řecko-perským vztahům 15. kapitolou (str. 123—128), v níž ukazuje, jak se Makedonie postupně vymaňovala ze závislosti na Persii a jak se posléze v severoegejské oblasti utvářel mezi Makedonií a Persií napjatý poměr. K novým poznatkům ovšem nepatří závěrečné Walserovo konstatování (str. 128), že Filippos nemohl předvídat, jakých epochálních úspěchů může jeho syn Alexandros dosáhnout při realizaci jeho perského válečného plánu.

K dílčím problémům, vybraným z Walserovy práce, se dá přiřadit ještě mnoho dalších, jejichž různá řešení nalezneme ve vědecké literatuře. Její seznam (str. 129—134) si ostatně zdaleka nemůže činit nárok na úplnost. Ale i při svém tematickém omezení podává kniha, ukončená rejstříkem (str. 135—141), pestrou paletu odpovědí na mnohé staré i nově formulované otázky.

Josef Češka